

НОВІ ЗНАХІДКИ МОНЕТ XVII СТ. НА ТЕРИТОРІЇ ПОСАДУ НОВОБОГОРОДИЦЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Пам'ятка археології Новобогородицька (Богородицька) фортеця досліджується співробітниками науково-дослідної лабораторії Придніпров'я ДНУ з 2001 року. За цей період було проведено розвідки та шурфування майже усієї території мису на північ від селища Шевченко міста Дніпропетровська. За результатами досліджень вдалось встановити межі посаду фортеці, щільність його забудови, місцезнаходження багатьох об'єктів, зокрема землянок, кладовищ та залишків фортифікаційних споруд. Але значна площа пам'ятки, що складає 79,2 га, потребує подальших робіт з метою наступних уточнень планування, забудови та часу виникнення й хронологічних меж заселення окремих ділянок.

Значний обсяг робіт в цьому напрямі було виконано в 2008 році. На всій досліджуваній площі закладено 41 шурф розмірами 2×2 м кожний та продовжено зачистку берегових схилів р. Самари в південно-східній частині мису з метою об'єднання розкопів попередніх років в єдину систему. Водночас, за допомогою металодетектора «Minelab X-terra 50», здійснювалось обстеження вільних від дерев ділянок. Як і в попередні роки, всі виявлені артефакти наносились на карту. Результати такого картографування особливо помітні в хронологічно-територіальному розподілі нумізматичного матеріалу. Так, за монетними знахідками встановлено найбільш раннє, – вже в першій половині XVII ст., – функціонування посаду в південній частині мису, що підтвердили подальші розкопки. Отже, шурфи №№ 1-5; 11-13, закладені вздовж вул. Пензенська, надали можливість стверджувати наявність тут досить потужного культурного шару XVII – XVIII ст., який помітно зменшується у напрямку вул. Кадрової [1, с.43, 44]. Частина посаду знаходиться під сучасною забудовою північної околиці сел. Шевченко. Можливо, що ділянка між Богородицькою фортецею й сучасними садибами (район Самарського перевозу), могла належати козацькій Самарі [2; 3, с.190-221].

В попередні роки саме тут було здійснено розкопки залишків шинка, зруйнованого внаслідок пожежі в кінці XVII ст. Знайдені в ньому монети дозволили встановити, що час загибелі останнього співпадає із початком будівництва Новобогородицької фортеці – з 1688 роком. Численні знахідки різноманітних за часом карбування монет найчастіше спостерігаються саме в південній частині території. Зокрема, у 2008 році тут зафіксовано чотири монети XVII ст. (рис. 1; 8-10). Це – польські півтораки Сигізмунда III 1622 та 1623 років карбування, шведський драйпелькер Густава Адольфа 1624 року карбований у м. Рига, а також прусський драйпелькер Георга Вільгельма 1625 року [6, с. 269, рис. 731].

Культурний шар, за даними шурфування, майже зникає в західній частині мису. Шурфи №№ 21 та 22, закладені в 100 м. на захід від бастионів фортеці, надали лише окремі фрагменти керамічного та скляного посуду XVIII ст. Цей факт знаходить пояснення в необхідності мати вільну від забудови зону на відстані мушкетного пострілу від укріплень. Вражаюча дія мушкетної кулі не перебільшувала 120 кроків – приблизно 100 метрів. Однак в цій зоні, на відстані 56 – 62 метрів від

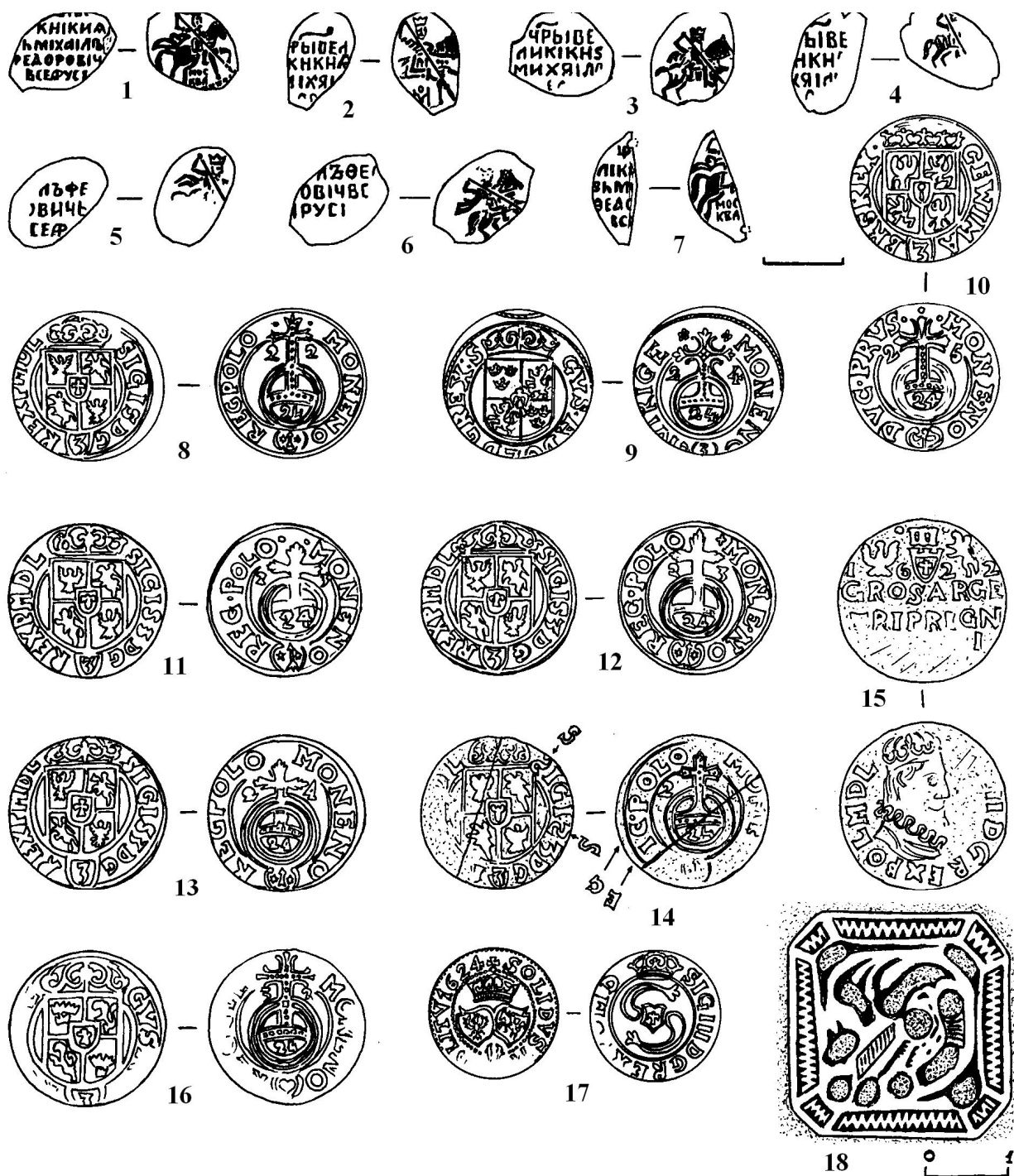

Рис. 1. Монети XVII ст. та бронзова бляшка з посуду Богородицької фортеці

підосви валу західного бастіону, знайдено сім срібних дротяних монет розсипаних на площі 6 м². На наш погляд монети походять з розораного під час обробки городів скарбу. Всі вони виявились російськими копійками царя Михайла Федоровича (1613-1645) [5, с. 275, табл. 24; с. 355, табл. 34]. Монети несуть на собі сліди обігу, а одна в той час була розрубана навпіл для отримання номіналу – денга (рис. 1, 1-7). Відсутність на даній ділянці монет більш пізньої доби дозволяє нам датувати скарб часом не пізніше 40-х років XVII ст. Слід зазначити, що в попередні роки на території пам'ятки було знайдено всього вісім екземплярів копійок Михайла Федоровича. Цей факт може розглядатися в якості додаткового аргументу, який підтверджує, що ми дійсно маємо справу із залишками скарбу, котрий належав мешканцям козацької Самарі. Споруди останньої знаходились на цій ділянці до початку будівництва фортеці. Під час будування укріплень залишки споруд разом з верхнім культурним шаром могли потрапити в насип валу, внаслідок чого монети скарбу опинилися майже на поверхні.

Ретельне обстеження всієї території поблизу західного бастіону фортеці не дало жодної монети XVIII ст. Металевих виробів також майже не знайдено, однак виявлено ще сім західноєвропейських монет першої чверті XVII ст. Серед них три польські півтораки Сигізмунда III датовані 1622 та 1623 роками (рис. 1, 11-14) та дуже стертий шведський драйпелькер Густава Адольфа – 1632 р. (рис. 1, 16). До польського карбування належать також литовський солід 1624 р. (рис. 1, 17) й трояк 1622 р. (рис. 1, 15) [8, табл. XXV, № 349]. Трояк, як і один з півтораків, карбовані в міді, з помилками в написанні імені та титулу Сигізмунда (рис. 1, 14), що є свідченням підробки, оскільки дані монети виготовлялися із срібла.

Фальшиві монети XVII ст. номіналом в півтора гроша на території посаду зустрічаються досить часто, у порівнянні із синхронними пам'ятками довколишніх територій. До 2008 року у колекцію кабінету археології ДНУ надійшло п'ятнадцять екземплярів фальшивих півтораків та лише один підробний трояк Сигізмунда III. На цей час, із врахуванням останніх знахідок, таке співвідношення зростає і становить шістнадцять фальшивих монет на шістдесят півтораків державного карбування, що дорівнює 21 % від загальної кількості. Нами було зроблене припущення відносно виробництва козацькими мешканцями Самарі фальшивих півтораків за часів Богдана Хмельницького як складової економічної диверсії проти Польщі [7, с. 247-250].

Серед інших металевих виробів, знайдених на даній ділянці привертає увагу бронзова поясна бляшка прямокутної форми з прорізним зображенням птаха (рис. 1, 18). Аналогічна їй прикраса походить із східної частини посаду [4, с. 52-54, № 4]. На наш погляд, спираючись на монетний матеріал, обидві бляшки можна датувати першою половиною – серединою XVII ст.

Нові надходження нумізматичного матеріалу свідчать, що ділянки, прилеглі до укріплень Богородицької (Новобогородицької) фортеці, можливо, належали території давньої Самарі, що потребує подальших досліджень – розкопок.

Бібліографічні посилання

1. Атлас. Весь Дніпропетровськ. – Д., 2003. – Вип.4. – 48 с.
2. Бинкевич В.В., Камеко В.Ф. Городок старинный запорожский Самарь с перевозом. – Д., 2000. – 156 с.
3. Векленко В. О., Ковальова І. Ф., Шалобудов В. М. Археологічне вирішення дискусії стосовно розташування містечка Самарь та Богородицької фортеці //Український археографічний щорічник. Вип. 8 – 9. – Київ – Нью-Йорк, 2004. – С.190-221.
4. Ковальова І.Ф., Шалобудов В.М., Векленко В.О. Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицької фортеці. – Д., 2007. – 106 с.
5. Мельникова Л.С. Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Первого. – М., 1989. – 316 с.
6. Федоров Д. Монеты Прибалтики XIII – XVIII столетий. – Таллинн, 1966. – 422 с.
7. Шалобудов В.М. Знахідки фальшивих півтораків Сигізмунда III на території козацького містечка Самарь // Наддніпрянська Україна: процеси, події, постаті. – Вип. 2. – Д., 2003. – С.247-250.
8. Zagorski J. Monety dawnej Polski. Tablice (I-LX) – Warszawa, 1969. – 88 с.